

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra občanské výuky a filosofie

Bakalářská práce

Platón a jeho úloha ve výchově a vzdělání

Plato and His Role in Upbringing and Education

Praha 2011

Eva Novotná

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra občanské výuky a filosofie

Bakalářská práce

Platón a jeho úloha ve výchově a vzdělání

Plato and His Role in Upbringing and Education

Autor: Eva Novotná

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání -
Základy společenských věd se zaměřením na
vzdělávání

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Praha 2011

Prohlášení autora:

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze podklady a literaturu uvedené v přiloženém seznamu. Nemám závažný důvod proti zpřístupnění této závěrečné práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění.

V Praze dne 31.3.2011

.....
podpis studenta

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce, paní prof. PhDr. Anně Hogenové, za odborné vedení a dohled nad touto prací, Hance Horákové za korekturu, a také paní PhDr. Miloslavě Blažkové, paní doc. PhDr. Naděždě Pelcové a panu PhDr. Josefu Stracnému za jejich inspirující přednášky.

Anotační list

Jméno autora:	Eva Novotná
Název BP:	Platón a jeho úloha ve výchově a vzdělání
Anglický název:	Plato and His Role in Upbringing and Education
Akademický rok:	2010 / 2011
Obor studia:	Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání - Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání
Katedra:	Katedra občanské výchovy a filosofie
Vedoucí BP:	Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.
Bibliografické údaje:	Počet stran 51 Počet příloh 1
Klíčová slova:	Platón, výchova, vzdělání, péče o duši, hra, dobro, dialog, filosofie, pravda, láska, smrt, sofistika, rétorika
Keywords:	Plato, upbringing, education, care about soul, game, good, dialog, philosophy, truth, love, death, sophistry, rhetoric

Anotace:

Tato bakalářská práce se zabývá Platónovo úlohou ve výchově a vzdělání, hrou jako prostředkem výchovy a péčí o duši. Práce je zaměřena na ideu dobra v Platónově filosofii, pravdu a spravedlnost. Také se zabývá filosofií a láskou jako prostředky péče o duši. Porovnává Platónovu výchovu a učení sofistů. Závěrem je představen správný život ctnostného a vychovaného jedince a nakonec je popsána smrt a Hádova říše v kontextu s Platónovou filosofií výchovy.

Annotation:

This bachelor's thesis is engaged in Plato's role in upbringing and education, game as a means of upbringing and care about soul. The thesis is focused on Good in Plato's philosophy, truth and justice. It is also engaged in philosophy and love as means of care about soul. It compares Plato's and sophists' education. In the end there is presented proper life of a virtuous and well-conducted individual and finally there is described death and Hades in the context of Plato's education philosophy.

Obsah

Úvod	9
1 Základy Platónovy výchovy	10
1.1 Platónova doba a Řecká polis	10
1.2 Výchova v antické společnosti	10
1.3 Výchova strážců v Platónově ideálním státě	12
1.4 Kritika Platónovy výchovy	13
1.5 Výchova jako celoživotní záležitost	15
2 Hra a výchova	16
2.1 Hra v Platónově filosofii	16
2.2 Hra podle Rogera Cailloise	17
3 Učení – rozpomínání na svět idejí	22
4 Dobro	24
4.1 Dobrý občan	24
4.2 Idea dobra a cesty k ní	24
4.3 Filosofie jako cesta k ideji dobra	26
4.4 Cesta Erota a význam lásky ve výchově	27
5 Pravda a spravedlnost	30
5.1 Pravda	30
5.2 Spravedlnost	32
6 Tělesná složka člověka	33
6.1 Tělo a jeho žádosti	33
6.2 Libosti a nelibosti ve výchově	35
7 Duševní složka člověka	38
7.1 Duše	38
7.2 Trest jako způsob léčení duše	39
8 Rétorika a sofistika	41
8.1 Rétorika	41
8.2 Sofistika	42
9 Život a smrt	45
9.1 Život	45
9.2 Smrt a říše Hádova	45
Závěr	48
Literatura	49

Seznam příloh

Příloha P2.2	51
--------------------	----

Úvod

Otázka výchovy a vzdělání je v dnešní době stále aktuální. A je snad důležitější více než dříve, protože dnešní doba je rozporuplná, střetává se mnoho názorů a pohledů na svět a na život. Skutečné hodnoty bývají často utlačovány do pozadí a do popředí se dostávají zcela jiné, především materiálního rázu, které bývají uznávány stále větší skupinou lidí. Především pro mladé lidi je v takové době obtížná orientace. Výchova je zde jako jeden z nejdůležitějších prostředků, které mají založit budoucnost lidí a vypravit je na životní cestu správným směrem.

Proto se v této práci vracím k řeckému zdroji výchovy, jehož hlavním představitelem je Platón. Cílem této práce je pochopit podstatu *paideii*, porovnání dnešních cílů, na které je výchova společnosti zaměřená a cílů tehdejších.

Předpokladem, ze kterého budu vycházet, je, že cíle výchovy se v podstatě nemění, ale prostředky ano. U Platóna bylo hlavním cílem dosažení ideje dobra jako absolutní hodnoty, která je neměnná. I dnes je cílem dobro, ale s tím, že je relativizováno tak, jak to odpovídá dnešní postmoderní době.

Uvědomuji si, že toto téma zajímalo a stále zajímá mnoho myslitelů, bylo napsáno již mnoho knih. Přesto si dnešní doba vyžaduje neustálý návrat k tomuto tématu, srovnání výchovy podle starověkého Řecka a dnešní doby a to z toho důvodu, abychom se vyznali v proměnách duchovní Evropy a mohli se vydat správným směrem.

Metody, které použiji v této práci, patří do teoretického zkoumání. Jsou to abstrakce, konkréce, dedukce, generalizace, apofantika.

Hlavním úkolem této práce je vyprovokovat a probouzet čtenáře k zamyšlení nad svým postojem k současnému celku světa, probouzet lidi k péči o duši a uvědomění si asymetrické odpovědnosti.

1 Základy Platónovy výchovy

1.1 Platónova doba a Řecká polis

Platón se narodil v Athénách roku 427 př. Kr. do aristokratické rodiny. V té době se tento městský stát vzpamatovával po řecko-perských válkách a probíhaly války peloponéské. To přispělo velkou měrou k ovlivnění Platónovy filosofie, která se obrací k člověku jako tvorovi společenskému, žijícímu v obci, a také na celkovou ideu dobra, především dobra pro obec, bez které by člověk nemohl existovat.

Jak vychovat občany budoucího státu, aby byl co nejlepší a všichni v něm mohli žít šťastně a blaženě? Na tuto otázku Platón odpovídá v nejednom ze svých spisů. Odpovědí na to, co je to výchova, je hodně. Především jde ale o péči o duši a nasměrování člověka k nejvyšší ideji, k ideji dobra. Výchova, která má účel v sobě samé a jejím produktem je dobře vychovaný člověk se všemi znalostmi a hodnotami. Člověk se všemi antickými ctnostmi, moudrý, statečný, uměřený a spravedlivý. Člověk nesobecký, který je zde pro blaho obce a celé společnosti. Výchova neslouží jedinci k jeho prospěchu, ale pro dobro celé společnosti.

Výchova je tedy u Platóna úzce spjata s obcí. Člověk má být vychováván především tak, aby se stal dobrým občanem, který bude spravedlivý a bude vše konat pro dobro obce. Má-li být člověk dobrý, musí k tomu být vedený už od dětství a výchova se nesmí podceňovat. Je to první z nejkrásnějších věcí, které se člověku může podle Platóna dostat. Navíc bez výchovy by se tělo ani duše nikdy nestaly něčím hodnotným.

1.2 Výchova v antické společnosti

Pro staré Řeky byla velmi důležitá rodina a především rodiče. Člověk by měl být vychován tak, aby měl úctu k rodičům. Aby si uvědomil, že všechno, co má, má díky nim. Rodiče jsou lidé, co člověka zrodili a vychovali. Rodiče musíme ctít. Mít k nim úctu, když s nimi mluvíme, být poslušný, když se hněvají a ve stáří se o ně starat a takto splácet dluhy za to, co pro nás udělali, „*počínaje od majetku, na druhém*

*místě síly tělesné, na třetím duševní, splácje jako půjčky staré péče a bolesti velikých námah, které byly půjčeny za mlada a které vrací jim starým, ve stáří velmi potřebným.*¹ Po smrti rodičů má být jejich pohřeb co nejeměnější, protože takový pohřeb je nejkrásnější. Zde se projevuje myšlenka uměřenosti jako správné míry a neporušení řádu. Zemřelým se pak mají vzdávat výroční pocty jako základ lidství. Takto končí evropská tradice, kde pohřbívání je důležité a pohřbívát se mají i nepřátelé. Jinak tomu bylo v Sofoklově Antigoně.

I Antigona chtěla ctít svou rodinu a pohřbít bratra. Tím ale porušila zákaz Kreontův, vládce obce. Také doprovázela svého otce do vyhnanství a starala se o něj. Protože vyhnanství bylo v antice strašným trestem, Antigona tak obětovala všechno. Antigona ctí rodinu i za cenu smrti. Otázkou totiž v antice zůstává, zda-li je pozemský život důležitý, když po smrti přijde věčnost a duše se setká s dušemi blízkých v podsvětí.

Sofoklova Antigona odpovídá době, kdy žil Sokrates, a tak zde můžeme vidět jistou analogii Sokratova osudu s Antigoniným. Oba byli odsouzeni ze stejného důvodu – porušení řádu obce a zároveň neúcta k bohům. Antigona nedodržela příkaz vydaný vládcem a Sokrates „kazil“ athénskou mládež. Ale jak Sokrates, tak Antigonin snoubenec Haimón argumentují, že zákony obce je neustále třeba kontrolovat a měnit, pokud jsou špatné. Ovšem podle Platóna, pokud člověk nedokáže přesvědčit obec o tom, že její zákony jsou špatné a nedokáže je změnit, musí je přijmout a ctít a tak se také Sokrates zachoval, když přijal udělený trest. Nezemřel pro svou pýchu, ale aby otevřel oči druhým. Sokrates je také v tomto mravním konfliktu s obcí o trochu dál než Antigona, protože se dostává do sporu jako lidská bytost, kdežto Antigona není jedinec, ale příslušnice rodu, i když už funguje jako sebeuvědomující si individuum, které má možnost si vybrat, jak se zachová, má možnost volby. Jako sestra svého bratra zastupuje rodinnou mravnost. Oba nakonec umírají pro ideál a tak je jejich smrt považována za krásnou.

¹ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 113.

Mravní konflikt byl ale důležitý pro posun morálky. Protože jsou tyto konflikty mravní, úplnou pravdu nemá nikdo. Každý z protagonistů zastupuje jinou morálku, tudíž si nerozumí, a aby si toto společnost uvědomila, musí tento střet skončit špatně. Právě antická tragédie a její výchovný prvek vyjadřuje to, že morální konflikt vždy dopadá špatně a funguje jako poučení pro občany.

1.3 Výchova strážců v Platónově ideálním státě

Každý jedinec má v Platónově státě své místo a funkci. Aby vykonával svou práci co nejlépe, má k ní být veden už od mala. Každý má mít v obci takový úkol, který je mu nejpřiměřenější. Podle toho, která duše v člověku převládá, plní jedinec roli rolníka nebo řemeslníka, strážce, nebo vládce. U koho převládají žádosti, jeho život je *bios apolaustikos*, ten má určený život rolníka nebo řemeslníka. Odvážným náleží funkce strážců, jejich život je *bios politikos*, život zasvěcený práci pro obec. Nejvýše jsou vládci a filosofové, jejich život *bios theoretikos* je věnovaný především péči o duši.

Platón nerozlišuje výchovu na mužskou a ženskou, ačkoli se tak neshoduje s antickou tradicí. Je jedno, v jakém těle je duše – jak žena, tak muž mohou být správně vychováni a plnit stejné úkoly. Tělo je jen obal duše a jediný rozdíl je v tom, že žena je slabší, ale sílu ducha mohou mít oba stejnou. Proto se mají do funkce strážců vybírat muži i ženy a z nich ti nejlepší, aby byla i polis co nejlepší.

V díle *Ústava* je velká část věnována právě výchově strážců a vládců. Život strážců plně náleží obci. Nejsou to jen ochránci polis, ale především ochránci samotných ctností. Jejich výchova se liší od ostatních a je velmi přísná. Strážci musí být uměření a hlavně odvážní. Nemají soukromý majetek a tradiční rodinu. Jedině tak budou plně oddáni obci. Nebudou se honit za majetkem a rodina je nebude odvádět od úkolů. Nebudou na nikoho citově vázáni a nebudou se bát pro obec třeba i položit svůj život. Majetek je tedy všem společný. Děti jsou vychovávány kolektivně, muž a žena pouze zplodí děti, které pak dají k výchově. Pokud nebudou znát rodiče své děti a děti své rodiče, nebudou vznikat citová pouta mezi nimi, která by jim později mohla bránit správně vykonávat svou funkci.

Výchova budoucích strážců má dvě hlavní části. První je výchova múzická. Není to jen výchova hudební, jde především o výchovu slovem. Je řízená a přísně cenzurovaná. Platón se zmiňuje například o tom, co se má a nemá říkat o bozích (např. Chronos a zločin, kterého se dopustil), o říši Hádově se nemá mluvit jen negativně, aby se budoucí strážci nebáli smrti, vypustil by některé básně od Homéra a jiných, které nejsou k výchově příliš vhodné, dokonce tvrdí, které nástroje a které písně a také které tóniny a rytmy se nemají používat. Nejde zde ale o cenzuru jako takovou. Spíše je to cílené usměrňování, protože mladý člověk neumí dobře posoudit v čem je a v čem není skrytý smysl.

Druhá část je výchova gymnastická. Vede ke zdravému tělu, ale především souvisí s péčí o duši, která se takto pěstuje. Z dobře vychovaných jedinců se později stanou strážci a ti nejlepší z nich mají šanci stát se vládci. Tělesná výchova učí člověka odvaze. A to nejen k odvaze fyzické, ale především k duševní odvaze. Nebát se nalézat pravdu a hájit pravdu.

1.4 Kritika Platónovy výchovy

Právě za tyto názory na výchovu, která je místy velice striktní, bývá Platón často kritizován a byl už i ve své době, především svým žákem Aristotelem. Podle Aristotela je soukromé vlastnictví pro obec vhodnější. Je pro člověka přirozené a člověk se lépe stará o to, o čem ví, že je jeho. Stejně tak je to i s rodinou, která je pro chod státu mnohem přínosnější.

Je kritizován i Karlem Raimundem Popperem v díle *Otevřená společnost a její nepřátelé I. Uhranutí Platónem*. Popper vidí v Platónově výchově budování totalitního státu. Navíc se mu nelíbí, že výchova je určena jen pro strážce a vládce a jejich děti a navrhuje, aby vládci vybírali, kdo s kým bude mít děti a plození dětí přirovnává ke šlechtění zvířat: „*jest třeba, aby nejlepší muži obcovali s nejlepšími ženami co nejčastěji, kdežto nejhorší muži s nejhoršími ženami naopak, a děti oněch mají býti vychovávány, těchto však ne, má-li býti chov co nejdokonalejší; a provádění všeho tohoto musí zůstatí tajemstvím vyjímaje samy správce, má-li také*

stádo strážců býti co nejvíce uchráněno rozbrojů."² Dále Platón dokonce navrhuje odstranění dětí horších rodičů a i děti lepších rodičů, kteří se nenarodí zcela v pořádku: „*děti horších rodičů a narodí-li se co neduživého z oněch prvních, ty odstraní, jak sluší, na místě tajném a nezjevném.*"³ Ovšem tato eugenická myšlenka nebyla u Řeků výjimečná a vraždění dětí jim nebylo neznámé.

Platónova myšlenka ideálního státu ale není totalitní, protože k takovému životu nikdo nikoho nenutí. Lidé by měli pochopit, jaké je jejich místo ve společnosti a za jakých podmínek může být jejich život co nejlepší. Sami musí tuto myšlenku přijmout a poté se dobrovolně takovému řádu podvolí. Navíc ještě v *Ústavě* Platón dodává, že není důležité skutečně takový stát zrealizovat. Mnohem důležitější je, aby si každý jednotlivec uvědomil, co je pro něj nejlepší a řídil se tím. Ideální stát je tedy skutečně i pro Platóna pouze ideál a on sám později v *Zákonech* slevuje z těchto tvrdých požadavků.

Podle platónské teorie se člověk nikdy nestane naprosto dokonalým jedincem, i kdyby měl tu nejlepší výchovu. Být naprosto dokonalým je totiž vlastnost bohů a ne lidí. Člověk nemůže nebýt špatný. Ale ať se zdokonaluje sebevíc a přibližuje se světu idejí, nikdy se opravdu dokonalým nemůže stát. Tato koncepce vychází od obecného, od ideje dobra jako nejvyšší ideje. Aristoteles došel k poznání, že Platón usiluje o to, lidi změnit a zdokonalit, ale právě způsobem, jakým se o to snaží, dosáhne pravého opaku a tak objevil malý paradox Platónovy výchovy.

Když začínáme obecným, tedy idejemi, ke kterým se naše duše musí přiblížit, a zároveň víme, že jich nikdy za svůj život nedosáhneme, že to je vlastnost bohů a ne lidí, pochopíme, že ať děláme, co děláme, ideálu nikdy nedosáhneme a tak ani nebudeme blažení. Ve chvíli, kdy nám toto dojde, přestaneme se snažit a tím se naše duše přestane pohybovat. Přitom v Platónově koncepci jde právě o rozpohybování duše směrem vzhůru k nejvyšší ideji. Proto Aristoteles založil svůj ethos opačně a začíná dílčími zkušenostmi a jednotlivými jsoucny a postupně se dostává k obecnějším představám a na základě toho vytváří normy.

² Platón. *Ústava*. Praha: OIKOYMENH 2005, s. 204.

³ Tamtéž, s. 204.

1.5 Výchova jako celoživotní záležitost

Výchova není jen záležitostí dětství. Během života se člověk kazí a může sejít na scestí. Musíme se tedy i potom snažit napravovat sami sebe, ale i ostatní. Jednou takovou věcí, která může člověka zkazit, je vítězení. Dobře vychovaný člověk je dobrým mužem, dobře slouží obci k jejímu prospěchu. Správná výchova přináší vítězství, ale někdy i nevychovanost, „*neboť mnozí se následkem válečných vítězství stali příliš zpupnými a pak se ze zpupnosti naplnili tisícerými jinými zly.*“⁴ Zde může pomoci chvála v případě, pokud je člověk dobrý a hanění, pokud je člověk zlý, a takto na člověka výchovně působit. Tedy výchova je záležitostí na celý život.

Dokonce by se mělo více domlouvat starším lidem, kteří mají být pro mladší jako vzor. Nestačí totiž při výchově jen napomínat. Mladší musí vidět, že starší se řídí tím, co jim říkají. A proto by si měli starší dávat pozor na to, aby je nikdo z mladších lidí neviděl nebo neslyšel dělat nebo říkat něco ošklivého, „*neboť kdekoli se nestydlivě chovají starší, tam jsou nutně i mladí zcela nestoudní.*“⁵

⁴ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 41.

⁵ Tamtéž, s. 123.

2 Hra a výchova

2.1 Hra v Platónově filosofii

Jako jednu z možností Platón vidí ve hře a nápodobě. Dítě se učí pomocí malých nástrojů, které napodobují opravdové nástroje. Dospělí potom musí pomocí her a pomocí touhy obracet děti takovým směrem, kam mají dojít jako dospělí. „*Základem výchovy je podle našeho názoru to pěstění, které by co nejspíše dovedlo duši hrajícího si chlapce k lásce k tomu, v čem bude povinen, až dospěje v muže, mít dokonalou znalost dobrosti té věci.*“⁶ Během hry můžeme také snadno vypořádat, k čemu má kdo přirozené sklony a to je pro Platóna důležité, protože každý má být vychováván k té činnosti, ke které má největší předpoklady.

Hra slouží při výchově jako příprava na život. Zároveň je protiváhou opravdového života, je jakýmsi žitím nanečisto, je to nácvik skutečného života. Hra je také oproti životu svobodná a zábavná, dítě si může přizpůsobit podmínky a do jisté míry i pravidla. Nesleduje se zde žádný vnější účel ani hmotný zájem. Hra je sama pro sebe, není pachtěním za konečným cílem, jak píše Fink: „*Hra je základním fenoménem existence, právě tak původním a svébytným, jako je smrt, jako je láska, jako je práce a jako je moc, ale není s ostatními základními fenomény spjata společným pachtěním za konečným cílem.*“⁷ Hra nemusí mít ani výsledek. Ten se ukáže až v dospělosti jako schopnost zvládat každodenní život se vším všudy, tak jak se dítě postupně naučilo a jak si během hraní osvojilo všechny návyky.

Hru zkoumal v průběhu dějin nejen Platón, později se jí zabývali mnozí filozofové, například Nietzsche, který „*vidí nejvyšší podobu lidského ducha v pais paizon, hrajícím si dítěti, a ne v trpělivé velbloudí odhodlanosti ani ve lví agresivitě svobody vyjadřující ,ne' každému ,musíš'.*“⁸

⁶ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 43.

⁷ Fink, Eugen. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 17.

⁸ Pelcová, Naděžda. *Vzorce lidství*. Praha: Portál 2010, s. 204.

2.2 Hra podle Rogera Cailloise

Hrou a jejími účinky se zabýval ve 20. století také Francouz Roger Caillois. Hra má v rozvoji civilizace velmi důležitou roli, má vliv na kulturní projevy v mnoha směrech. Hra je především „svobodná a dobrovolná aktivita, zdroj radosti a zábavy.“⁹ Hra musí být spontánní, pokud nás do činnosti někdo nutí, už to nemůže být hra. Hráč se musí hře oddat a mít z ní radost. Také by hra neměla směřovat za nějakým vnějším účelem, protože by se dostala pod cizí zájmy. „Hra nemá žádný smysl než sama v sobě.“¹⁰ Je to svobodná aktivita, které se lidé účastní jen tehdy, mají-li chuť. Musí zde být možnost kdykoli ze hry odejít, kdykoli ji ukončit.

Podle formy dělí Caillois hry na následující:

1) svobodnou

- ke hře nemůžeme nutit, ztratila by přitažlivou a zábavnou povahu

2) vydělenou z každodenního života

- hra je vymezená v časoprostorových mezích

3) nejistou

- průběh ani výsledek není předem známý

4) neproduktivní

- nevytváří majetek

5) podřízenou pravidlům

- zavedení nových zákonů, které jediné ve hře platí

6) fiktivní

- specifické vědomí alternativní reality nebo iluze k běžnému životu

Poslední dva body se navzájem vylučují, protože hra má buď daná pravidla, anebo patří do oblasti fikce. Druhým případem je hraní si například s panenkami, autíčky, hra na letadlo, na piráty a podobně. Tyto hry jsou volnou improvizací, dítě se chová „jako by“. Toto „jako by“ tedy nahrazuje pravidla a plní tutéž funkci,

⁹ Caillois, Roger. *Hry a lidé: maska a závrať*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1998, s. 28.

¹⁰ Tamtéž, s. 29.

protože pokud má hra napodobovat život a skutečné věci, činnost se musí odehrávat v určitých mezích. Pravidla pak poruší ten, kdo naruší dítěti iluzi, že není skutečný indián, že malé nástroje, s kterými si hraje, nejsou skutečné. Přesto ale musí mít hra svá pravidla a určené meze, aby se stala správným nástrojem výchovy dané kultury.

Caillois také roztřídil hry podle principu a podle aspektu, který převažuje. Celá tabulka je zobrazena v příloze **P2.2**. Popis je následující:

Dělení her podle principu:

Agón – převažuje princip soutěže (fotbal, kuželky, šachy)

Alea – princip náhody (ruleta, kostky)

Mimikry – chování „jako by“ (hra na piráta, herec, který hraje Hamleta)

Ilinx – závrať (kolotoč nebo houpačka apod. – vyvolání ztráty orientace i vědomí vlastních hranic)

Důležitým aspektem ve hrách je **paidia** a **ludus**. *Paidia* je aspekt při hrách, kde fantazie není brzděna, takové hry jsou bujaré, rozjařené a využívá se volné improvizace. Na opačné straně stojí *ludus*, konvence, kterým se hráč musí podrobit. Ve hře existují překážky, které se musí překonávat, je vyžadováno úsilí, trpělivost, obratnost a vynalézavost.

Platón vidí tedy možnost ve hře a nápodobě. Sem by z pohledu Cailloise spadala oblast *mimikry*, neboli hra „jako by“. Výraz *mimikry* se používá v přírodě a toto slovo vzniklo z řeckého *mimésis*, neboli napodobení. Živočichové, kteří využívají *mimikry*, se snaží napodobit jiného živočicha nebo rostlinu za různým účelem. Tato maska je součástí jejich těl. Tím, že lidé napodobují, mění sami sebe, přijmou fiktivní svět, přijmou iluzi, neboli podle latinského *in-lusio* vstoupí do hry. Sami sebe i ostatní přesvědčují o tom, že jsou někým jiným, zapomenou na svou vlastní osobnost, kterou schovali pod maskou někoho jiného. Zároveň ale nejde o přetvářku, jak tomu někdy bývá u dospělých, když chtějí z jakéhokoli důvodu zatajit svou identitu. U dítěte jde o čirou nápodobu, o zrcadlení.

Děti napodobují dospělé a jejich činnosti a také k tomu využívají zmenšená nářadí a pomůcky neboli hračky. Tato aktivita napomáhá rozvíjet představivost,

interpretační a jiné schopnosti. Hra je také otevřena pro spoluhráče, dochází k interakcím a tak se děti učí spolu komunikovat, při výměně rolí mohou nahlížet problémy z druhé strany, mohou měnit hračky a tak nalézají nová využití pro skutečné nástroje.

Tím, že zde nejsou žádná striktní autoritativní pravidla, je princip *mimikry* založen na neustálém vymýšlení a vynalézání. Jediným pravidlem je, aby nenastala taková chyba, která by iluzi pokazila. Naopak se musíme iluzi natolik oddat, že jí budeme věřit jako skutečnosti. Přesto nesmíme zapomínat, že jde stále o hru a nesmíme se nikomu snažit vnutit představu, že jsme skutečně tím, na co si hrajeme. To bychom se chovali jako špióni a jim podobní, kteří se snaží ostatní oklamat.

Ve hře by měla ale být prvotní zábava, uvolnění, improvizace a nenucená radost a toto je *paidia*. „*Paidia je stav každého šťastného vzkypaní, které je vyjádřeno spontánním a nevázaným neklidem, prvoplánovou a nenucenou reakcí, přičemž povaha improvizace a absence řádu jsou tu podstatným, ne-li jediným důvodem existence jevu.*“¹¹

Kořen výrazu *paidia* obsahuje slovo „dítě.“ Děti mají hned od malička elementární potřebu vzruchu. Ta se nejprve projevuje jako potřeba dotýkání a zkoumání všech věcí, jejich uchopování, očíhávání, ochutnávání. Je to snaha o sebepotvrzení. Zároveň se děti snaží na sebe upoutat pozornost a tak chtějí donutit lidi v okolí, aby se jim věnovali. Později se u dětí rodí záliba vytváření a dodržování pravidel a to nejčastěji formou soutěžení pomocí jednoduchých her – kdo nejdéle vydrží stát na jedné noze a podobně. Po překonání obtíží přichází uspokojení.

Člověk potřebuje překonávat překážky a takto soupeřit především sám se sebou. Tento aspekt se, jak bylo již řečeno, nazývá *ludus* a je protiváhou *paidia*. *Ludus* má více výchovnou úlohu než *paidia*, protože vytváří morální a intelektuální hodnoty dané kultury a dále je rozvíjí, a to i v dospělosti. Hru tento aspekt obohacuje tím, že ukazuje, že to trénuje, rozvíjí schopnost nalézat řešení pro

¹¹ Tamtéž, s. 49.

problémy. Snaha a vlohy se přitom nerozvíjejí díky soupeřům (jako by tomu bylo při *agón*), ale díky překážce, která může mít povahu:

a) fyzickou – hračky fungující na jednoduchých fyzikálních zákonech

(např. jojo, pouštění draka, atd.)

b) duševní – hry opírající se o uvažování

(např. křížovky, matematické úlohy, šachy, atd.)

Hráč se tedy musí zaměřit na vnější situaci a vyhodnotit jí.

Jak spolu potom souvisí *mimikry* a *ludus*? *Ludus* vnáší do *mimikry* disciplínu a tak z takového hraní činí umění bohaté na konvence a různé techniky. V dětské hře to může být stavění stavebnic, kde si dítě hraje s iluzí a přitom musí situaci promýšlet. Bytostné propojení těchto dvou principů je potom v divadelní roli a má tedy vysoký přínos pro kulturu.

„*Aspekt ludus je tedy školou sebeovládání, náročného úsilí zachovat si chladnou hlavu a duševní rovnováhu.*“¹² Je důležitý i v dospělosti, kde funguje jako kompenzace zautomatizovaného života, kde je pracující člověk odsouzen dělat stále to samé pořád dokola a tak vyhledává koníčky jako aktivitu, kterou může dělat pro potěšení. Například sběratelství nebo kutilství, luštění křížovek a podobně. Taková aktivita je „*potřeba realizovat bez nároku na odměnu své vědomosti, pili, obratnost a úsudek, uplatňovat schopnost sebeovládání, schopnost odolávat utrpení, únavě, panice nebo opilosti.*“¹³ Hledáme aktivity, které by nám byly přínosné, a tak si kompenzujeme skutečnost průmyslové civilizace, která mrzačí osobnost člověka.

U dospělých je tedy hra především potěšením, ale u dětí je sebepotvrzováním, středem jejich existence. S přibývajícím věkem se více objevuje vážnost života a dětská hra postupně mizí co do rozsahu i významu. „*Chválivá se jako ,dítěti přiměřená‘ taková výchova, kterou se této proměny člověka hrajícího si v člověka pracujícího dosáhne bez tvrdých a příkrých zlomů, když se práce dítěti přiblíží takřka jako hra – jako druh metodické a disciplinované hry a když se teprve*

¹² Tamtéž, s. 53.

¹³ Tamtéž, s. 55.

*ponenáhlu nechají zjevovat těžké a tíživé významy.*¹⁴ Z dětské hry se musí vytvořit přechod k práci. Zároveň bychom měli v člověku zachovat fantazii a tvořivost, aby se radost ze hry proměnila v radost z práce.

Ve hře se oddáváme mlčení, zamýšlíme se, hra nás rozptyluje, pomáhá utéct před starostmi a běžným životem. Přesto může být pro dospělého obtížné si hrát, srdečně se oddat imaginárnímu světu. V dětské fantazii může jakýkoli předmět sloužit jako cokoli jiného, kus dřívka může představovat reálný nástroj, kamarád je při hře opravdu kosmonaut. Dospělému připadá mnohdy nepředstavitelné oddat se těmto představám. Snaží se nahlížet svět realisticky a co nejvíce pravdivě.

Přitom hra má imaginární charakter a vytváří zdání: *„Obvykle mluvíváme o zdání v několikerém smyslu. Míjíme tím například vnější vzezření věcí, povrchní vzhled, pouhý vnějšek a podobně. Toto zdání náleží k věcem samotným – jako skořápka k jádru, jako jev k podstatě. Jindy mluvíme o zdání se zřetelem na klamné subjektivní zachycení, mylné mínění, nejasnou představu. Potom spočívá zdání v nás, kteří něco falešně pojmáme – leží v ‚subjektu‘. Vedle toho je však také subjektivní zdání, jež není myšleno jako pravdivý, eventuálně mylný vztah toho, jenž si představuje, k věcem samým – zdání, jež je legitimně domovem v naší duši, právě jako výtvar představitosti, fantazie.*¹⁵ A jakým zdáním je tedy svět hry? Obsahuje jak fantazii, tak objektivní elementy, skutečné předměty – a takto je hra propojena s reálným světem a dítě se může pomocí hry učit, připravovat na skutečný život.

Caillois, Fink, Nietzsche a ostatní odhalili důležitou podstatu dětské hry. V naší historii to byl především Jan Amos Komenský, jehož metoda výuky je známá jako škola hrou. Ale už Platón v době před naším letopočtem věděl, že je tento fenomén důležitou součástí výchovy a právem jej doporučuje jako významný prvek, kterým se dítě učí a připravuje na opravdový život, na život dobrého občana.

¹⁴ Fink, Eugen. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 11.

¹⁵ Tamtéž, s. 29.

3 Učení – rozpomínání na svět idejí

Při výkladu o učení vychází Platón z předpokladu, že lidská duše je nesmrtelná. Když se dostane do těla, zapomene, co se předtím naučila a během života se musí rozpomínat. Všechny vědomosti, které získáme, jsou tedy rozpomínáním, a učení není podle Platóna nic jiného než vzpomínání, tedy znovu nabýváme vlastního vědění. K tomu nám pomáhají smysly. Díky nim si uvědomujeme něco, co se dané věci týká a co jsme zapoměli. Toto rozpomínání Platón nazývá *anamnésis*. Je to znovunabývání vědomostí pomocí rozumu. Pokud je tedy učení rozpomínání, musela být naše duše dříve někde jinde, a proto se Platón ve svých teoriích duši důkladně věnuje a velkou pozornost soustředí na to, jak máme o svou duši správně pečovat a proč.

Učitel, pedagog, pomáhá dítěti vyjít z jeskyně, probouzí jej a pomáhá mu rozumět světu. Vytváří v duši obrat, kterým se duše pozvedá nad veškerý čas, kruhy duše začínají stoupat vzhůru. Vzdělaný člověk je poté schopen mít nadhled, cit pro spravedlnost. Obrat vzhůru je nejdůležitějším prvkem při výchově a vzdělání. Je to počátek probuzení. Při vzdělávání nejde totiž jen o to mít v hlavě spoustu informací a být připraven na budoucí povolání. Jde především o zrození kultivovaného člověka, který je schopen vidět problémy z distance, z výšky, z nadhledu a nevidět jen okraje. Jde o všeobecný rozhled, ne o to být úzce zaměřený na jeden obor. Jedině správně vzdělaný člověk je dobrý člověk a je skutečným přínosem pro celou společnost.

Učení není jen obyčejná diskuze učitele s žákem, není to prosté předání informací. Jde zde o výchovu, vzdělání, předávání hodnot. Jde o budoucí život člověka a v Platónově učení jde především o budoucnost celé obce. Role učitele je tedy velmi důležitá a je nutné, aby byla vykonávána správně a s těmi nejlepšími úmysly. Učitel musí v druhém umět probudit schopnost úcty a to nelze jednoduše předáním informací. Člověk musí být nejprve probuzen, otřesen, projít si nejistotou při vyvádění z jeskyně v děsivém místě zvaném *chorismos*, ztratit všechny dosavadní jistoty. Když toto místo překoná, má možnost vylézt a spatřit

nádherný svět idejí. Ke všemu tomu je potřeba veliká odvaha. Odvážný člověk má statečnou duši, která se nebojí vyřešit tragické momenty v našem životě. Odvahou se probouzí v druhém úcta, odvaha pomáhá překonat *chorismos*. Pěstuje se v duši skrze tělesnou výchovu. Nejen že zdravé tělo je důležité pro duši, ale trénování těla slouží také k trénování odvahy.

Dobře obstarávaná duše, probuzená ze somnolence, má v sobě lásku k poznání, touží poznávat. Probuzený člověk zažil údiv a má v sobě mnoho otázek. Otázky jsou při výchově důležitější než odpovědi. Pokud se žák správně zeptá, je vidět, že byl probuzen a proto musí učitel v žákovi podněcovat chuť k tázání. „*Tázání je zbožností myšlení.*“¹⁶ Otázky se nesmí v lidech potlačovat, je správné mít otázky, jak ve škole, tak v běžném životě. Ovšem lidé mají většinou strach o své ego a tak otázky potlačují. I zde je proto potřeba odvaha. Dotázat se, zažít *deinos*, opustit staré jistoty a mnohdy si sáhnout až na dno. Pak přijmout novou pravdu, takto provést obrat vzhůru a přestoupit své ego. V blízkosti dobra žijeme, i když si ho neuvědomujeme, protože duše má ve světě idejí své kořeny. Učení je vzpomínka na tento svět a k němu bychom se měli snažit přibližovat.

¹⁶ Masaryk, T. G. *Velicí mužové*. Praha: Státní nakladatelství v Praze 1926, s. 81.

4 Dobro

4.1 Dobrý občan

Výchovou není pěstování směrem k penězům, výchova nevytváří pouze člověka jako pracovní sílu, jako jednotku. Výchova není jen o tělesné síle a všech dalších dovednostech, kde není potřeba rozum a právo, protože takové pěstování je „*sprosté, nedůstojné svobodného člověka a nehodné, aby se vůbec jmenovalo výchovou.*“¹⁷

Vrcholem je idea dobra, *to agathon*, které se má člověk snažit co nejvíce přiblížit. Dobro má v Platónově filosofii natolik významné místo, že sám Platón věřil, že kdo jednou dobro spatří, bude jej po zbytek života používat jako vzor a jednat podle něj.

Vše se tedy má dělat pro dobro a hlavně pro dobro obce. Proto je výchova důležitá již od dětství. Dítěti by se měla vštěpovat touha stát se dokonalým občanem, který umí vládnout a i se dá ovládat podle spravedlnosti. Takto má být člověk správně vychováván a správně vychovaní jedinci se stávají dobrými. Musíme ale rozlišovat mezi „být vychovaný“ a „být dobrý ve svém oboru“, protože výchova nesouvisí s dovedností v nějakém oboru. I ten, kdo je dobrý ve svém oboru, může být nevychovaný.

4.2 Idea dobra a cesty k ní

Celý svět je střetem chaosu, zla a kosmického řádu, dobra. Člověk má sám sebe nasměřovat k řádu. Musí ale nejprve pochopit povahu tohoto řádu. Pomocníkem může být filosofie. Filosofie jako vážné hledání toho, jak by měly být věci uspořádány.

Duše musí po pádu do těla samu sebe postupně opět zdokonalovat a takto se dostávat vzhůru. Musí samu sebe co nejvíc uspořádat. Člověk by měl respektovat kosmický řád, kterým je řízeno vše ve světě, každé jsoucno a každá duše. Jedině

¹⁷ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 43.

duše, o kterou se pečuje, může být uspořádaná. Toho se dosáhne tak, že se člověk nebude zabývat stíny na úkor idejí, a takto bude duše lepší a bude se lépe dostávat vzhůru k ideji dobra. Idea dobra stojí na vrcholu a má pod sebou ideu krásy a pravdy. K ideji dobra existují tři cesty, po kterých se můžeme vydat.

Univerzální možností je cesta Erosa, cesta lásky. Lásky jsou schopni všichni lidé. V lásce se dostáváme stále výš a výš až po platonickou lásku – nejprve milujeme člověka pro jeho vzhled, později se nám zdá celý krásný a nakonec si uvědomíme, že milujeme nejen jeho tělo, ale i jeho duši. Skrze toto uvědomění pak začneme pečovat i o svou vlastní duši. Takto se můžeme přiblížit světu idejí a ideji dobra a pochopit, co je skutečné dobro.

Druhá cesta je cesta mánie, cesta božského vytržení. Je to božský dar, co je dán člověku, který dokonale ovládá nějaké umění. Cokoli duše umí, to ji přibližuje k řádu. Tato cesta je ale jen pro malé množství lidí, jen pro obdarované bohy.

Poslední cesta je cesta filosofie, cesta teorie. Rozumem se snažíme pronikat k podstatě věcí a takto odhalit, co je správné a co špatné.

Abychom se mohli světu idejí přiblížit, musíme mít schopnost, zdatnost, *areté*, kterou musíme neustále pěstovat. Duše jsou tři a každá z nich má svou vlastní zdatnost: duše vegetativní – uměřenost, afektivní – statečnost, rozumová – moudrost. Toto jsou Platónovy ctnosti. Poslední ctností je spravedlnost, která slouží pro dobro celé společnosti, pro dobro polis.

Polis, obec zde není kvůli člověku, ale především člověk kvůli obci, státu. Kde není obec, není ani možnost přežít a rozvíjet se. Takto to vidí i Aristoteles se svým *zoon politikon*. Jsme určeni pro život v obci. Ani ve vrcholné antice nejsme jedinečné lidské osobnosti se svou jedinečnou a nenahraditelnou subjektivitou, které si nesou svůj svět v sobě. Proto musí jedinec dát přednost obci před svými vlastními zájmy. Jedině když budeme sloužit obci co nejlépe, náš život bude naplněn. Takto vnímal tento základ už Sokrates, jehož život byl postaven na službě obci a hledání pravdy. Sokrates ctí zákony obce. Zákony obce se mají ctít, pokud je člověk nedokáže jinak změnit. V dialogu *Gorgias* říká: „*Myslím, že já jsem jeden z mála Athéňanů, abych neřekl jediný, který pěstuje politické umění v pravém*

*smyslu toho slova, a že jediný z lidí naší doby provozují pravou politiku. Protože tedy ty řeči, které mluvívám, nemluvím s úmyslem se zavděčit, nýbrž se zřením na největší dobro, a ne na největší příjemnost...*¹⁸ A na největší dobro má hledět i zákonodárce a vytvářet všechny zákonné předpisy za účelem největšího dobra. Tím je pro obec mír a družnost a ne války a občanské rozbroje.

Všechno máme tedy dělat pro dobro a ne ono pro ostatní věci. Dobro má být cílem veškerého jednání. *„Tedy pro dobré věci je třeba dělat jak všechny ostatní věci, tak i příjemné, ale ne dobré pro příjemné.*“¹⁹

Příjemné a dobré není totéž, ačkoli se to může zdát a tyto pojmy se často zaměňují. Příjemné nám způsobuje libost. Dobré je to, čehož přítomností se stáváme my a všechno ostatní dobrými. Dobrost všech věcí, těla i duše, se nedostavuje náhodou, ale jen pokud je naše duše správně uspořádána. Každá věc, ve které je určitý řád, je dobrá, tedy i duše uspořádaná je lepší než neuspořádaná.

Uspořádaná duše je uměřená, a pokud je člověk spravedlivý, statečný a zbožný, je dokonale dobrý. Cokoli pak takový člověk dělá, dělá to dobře a krásně, má se dobře a je šťastný, *„neboť šťastní jsou šťastni nabytím dobrých věcí a již není potřeba další otázky, k jakému účelu chce ten člověk být šťasten, nýbrž zdá se, že ta odpověď je již konečná.*“²⁰ Tato věc je společná všem lidem. Každý si přeje mít dobro a být šťastný. Nesmíme se ale snažit vytvářet pouhé zdání dobrosti. Nejlepší způsob života je tedy *„cvičit se v spravedlnosti i v ostatní dobrosti a tak žít i umírat.*“²¹

4.3 Filosofie jako cesta k ideji dobra

Filosofie je pro Platóna jeden ze tří způsobů, jak se přiblížit světu idejí. Pomáhá duši, aby stoupala vzhůru a zbavovala se smyslů, pokud nejsou nutné k užívání. Duše se má usebírat sama do sebe a nedůvěřovat ničemu jinému než sama sobě,

¹⁸ Platón. *Gorgias*. Praha: Jan Laichter 1944, s. 124.

¹⁹ Tamtéž, s.93.

²⁰ Platón. *Symposion*. Praha: Jan Laichter 1947, s. 57.

²¹ Platón. *Gorgias*. Praha: Jan Laichter 1944, s. 132.

kdykoli pozná některou věc. Smysly a naše tělo se mohou měnit, a proto když poznáváme pomocí nich, nemůže být toto poznání pravdivé.

Filosof zjednáva ve věcech klid. Řídí se rozumem, „*dívá se na to, co je pravdivé a božské a nepřístupno mínění, tím se živí a myslí, že takto musí žít po celý svůj život, a až ten život dokoná, že má přijít k tomu, co je s oním sourodé a také takové a zbaviti se lidských zel. [...] Ale do rodu bohů nesmí přijít ten, kdo nebyl filosofem a neodchází úplně čistý, nýbrž jenom milovník vědění.*“²² Filosofové se tedy zdržují všech tělesných žádostí. Ten, komu záleží na jeho duši, nežije jen pro své tělo, které je žalářem duše. Jde za filosofií a za jejím osvobozujícím působením. Ve svých úvahách se filosof přibližuje světu idejí. Ideu ale nemůžeme jednoduše spatřit, protože je natolik jasná a „*duševní zrak obyčejných lidí nedovede vydržeti pohled na to, co je božské.*“²³ Navíc nás naše smysly natolik klamou, že podle Platóna za svého života nemůžeme dosáhnout světa idejí úplně.

Filosofové jsou hledatelé moudrosti. Nejsou moudří, protože kdo je moudrý (a to jsou bohové), ten nefilosofuje ani netouží po tom, stát se moudrým. Ale filosofové nejsou ani nevědomí, protože člověk, který není moudrý, to o sobě neví a může si myslet, že je dokonalý, a tak netouží po tom, co mu chybí, být moudrý. Filosofové jsou uprostřed mezi těmito dvěma typy lidí. Výchova skrze filosofii tedy člověku pomáhá nasměrovat se k řádu, k ideji dobra.

4.4 Cesta Erota a význam lásky ve výchově

Jak již bylo řečeno, cesta Erota je univerzální možností, jak se přiblížit světu idejí. Lásky je schopen každý, a proto má každý příležitost uvědomit si skutečnou podstatu dobra a pomocí péče o duši se jí přibližovat.

Platónovo učení o lásce má celkově mnoho společného s výchovou. Ne náhodou je slovo „lásky“ součástí názvu samotné *filosofia*, láska k moudrosti. Filosofie není jen vědní disciplína, je to způsob života, návod jak správně pečovat o svou duši, jak být dobrým člověkem.

²² Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH 2000, s. 74.

²³ Platón. *Sofisté*. Praha: OIKOYMENH 2009, s. 64.

Především *agape*, láska k dobru, je základem dobrého člověka a k tomuto má být člověk vychován. Dobře obstarávaná duše má v sobě lásku k poznávání a touží poznávat. *Agape* přesahuje *Eros*, fyzickou touhu po druhém. Podněcuje nás k usilování o dobro druhého, o dobro celé společnosti.

Měrou všech věcí je nám bůh a kdo chce být bohu milý, musí se snažit být mu co nejvíce podobný, protože stejné je podle Platóna milováno stejným. Kdo je rozumný, je bohu milý, protože je mu podobný. Člověk opačných vlastností je bohu protivný.

Také chceme být milí lidem, kteří jsou nám blízcí, musíme se chovat co nejlépe. A právě vštěpování dobrých vlastností dovede nejlépe ten, kdo je nám nejbližší, před tím se nejvíce stydíme, pokud jednáme nespravedlivě a chováme se ošklivě. To nedovede podle Platóna ani rod, ani vysoké postavení, ani bohatství, ani nic jiného tak dobře jako láska, která vyvolává v lidech pohnutky. A bez lásky není člověk schopen vykonávat veliké a krásné činy. *„Právě tak vidíme, že se i milovaný stydí především svých milovníků, kdykoli je spatřen při něčem ošklivém. Kdyby tedy bylo nějak možno udělat, aby byla obec nebo tábor z milovníků a milovaných, nemohli by lépe žít ve svém společenství nežli tak, že by se zdržovali všeho ošklivého a závodili vespolek o čest, a podobně kdyby takoví pospolu bojovali, zvítězili by i při malém počtu takřka nad celým světem.“*²⁴

Láska je touha a snaha po celku. V lidech je zakotvena z dřívějších dob, kdy jsme ještě byli jako lidé jeden celek, než nás bůh rozdělil pro nespravedlnost. V lidech je obava, že pokud se nebudou chovat správně, budou ještě jednou rozštípnuti. A tak se má každý snažit a vést k tomu i druhé, abychom se chovali co nejlépe a dosáhli nejvyššího dobra. Láska je tedy skutečně touha po dobru.

Láska je i touha po nesmrtelnosti. Zde se v Platónově díle objevuje motiv nesmrtelnosti a plození. *„Poněvadž plození je pro smrtelného tvora něco věčného a nesmrtelného. Neboť z přijatých myšlenek nutně vyplývá, že člověk zároveň s*

²⁴ Platón. *Symposion*. Praha: Jan Laichter 1947, s. 23.

*dobrem touží po nesmrtelnosti, když láska chce mít dobro trvale. Tedy z této myšlenky nutně plyne, že láska touží i po nesmrtelnosti.*²⁵

Platónova láska začíná u krásných věcí a krásných těl, postupuje ke krásným činnostem, od těchto činností k poznatkům a od nich člověk vystoupá až k samotnému poznání, jehož předmětem jsou idea dobra, krásy a pravdy. To je cíl našeho poznání, ke kterému máme směřovat. A k němu nám pomáhá láska.

²⁵ Tamtéž, s. 60.

5 Pravda a spravedlnost

5.1 Pravda

*„Mezi všemi dobry u bohů i u lidí je na prvním místě pravda; té budiž účasten, kdo se chce stát blaženým a šťastným, aby co nejdelší čas prožíval jako člověk pravdivý.“*²⁶ Otázkou nadále zůstává, kdy duše dosáhne pravdy, protože zkoumá-li něco společně s tělem, je od něj klamána. Má-li se člověku ukázat skutečné jsoucnost, má-li se vyjevit pravda, lze toho dosáhnout jedině rozumem. Duše tedy nesmí tělo ani jeho smysly nějak obtěžovat, duše musí být sama se sebou a takto se snažit dosáhnout pravdivého poznání jsoucnosti. Dokud je ale naše duše smíšená s tělem, nikdy náležitě nedosáhneme čisté pravdy. Pravdu nepoznáme, pokud budeme věci pozorovat pouhým zrakem – Platón toto popisuje, jako bychom koukali přímo do slunce a nepozorovali jeho obraz na vodě – tehdy může člověk oslepnout na duši – kdyby na věci hleděl očima a snažil se jich dosáhnout smysly. Člověk musí tedy utéct k myšlenkám a na nich pozorovat pravdu věcí.

Než tedy se člověk takto vydá za poznáním, musí si určit základní myšlenku, o které usoudí, že je nejpevnější, a cokoli se s ní potom shoduje, to pokládat za pravdivé a co se s ní neshoduje, za nepravdivé. Rozum působí řád a je příčinou všech věcí – rozum tedy všechno pořádá a každou věc klade tam, kde je v nejlepším stavu. Člověk má poznat vše, i to, co by jinak haněl, a pak se rozhodnout, která věc je správná – musíme najít to nejlepší, co se pak stane jádrem našeho jednání – ale musíme projít i ostatními cestami a vědomě je opustit s tím, že nejsou správné – toto je cesta filosofie. Poznáním pravdy se naše duše stává lepší, protože *„ve skutečné pravdě je i uměřenost i spravedlnost i statečnost jakýmsi očištěním ode všeho takového a i sama rozumnost jest jakási očista.“*²⁷

Co se týče myšlení, mínění a zdání, všechny tyto věci bývají v našich duších i nepravdivé i pravdivé. Myšlení je rozhovor, který vede duše ve svém nitru sama se

²⁶ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 124.

²⁷ Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH 2000, s. 28.

sebou bez hlasu. Mínění je dokončení myšlení. O tom, čemu říkáme „zdá se“, je smíšenina vjemu a mínění. I tyto věci příbuzné s řečí jsou některé někdy nepravdivé. Nepravdivé mínění a řeč jsou napodobeniny jsoucna a z tohoto stavu vzniká umění klamací. Naopak správné mínění je to, co je uprostřed mezi moudrostí a nevědomostí. Mít správné mínění a přitom to nemoci rozumově vysvětlit, to není ani vědění, ani nevědomost – nezasahuje rozum, ale přitom zasahuje jsoucno.

Pravda se musí porodit v každém z nás, vyrvat ze skrytosti. Správný pedagog se snaží změnit směr kruhů svých studentů směrem vzhůru, aby měli nadhled a poznali pravdu v neskrytosti. Aby poznali, když se jim podsouvá *doxá*. Aby pochopili, že pravdu si nemůže někdo uzurpovat pro sebe. *„Pravda je něčím, co má sebe samo v moci, nepotřebuje náš souhlas s jejím vyjevováním. Proto se pravda nedá skrývat do nekonečna. Nakonec způsob jejího skrývání vše jednoznačně prozradí. A nemůže tomu být jinak, proč? Protože pravda a bytí jsou jedno a totéž. Nemáme ji v moci, ona má nás!“*²⁸

Může se stát, že člověk začne rozum nenávidět a to tehdy, když se nějaký úsudek zdá jednou pravdivý a jindy nepravdivý a člověk nedává vinu sám sobě a své neumělosti, ale svalí vinu ze sebe na úsudky a začne nenávidět rozumové úvahy a takto je pak zbaven pravdy a pravdivého poznání.

Někdo miluje vítězení – když o něčem hovoří, nekouká na to, jak je to s danou věcí doopravdy, ale snaží se o to, aby svůj názor vnutil ostatním – takoví jsou sofisté a také lidé nevzdělaní a nevychovaní, kterým nejde o dobro a o pravdu, ale o jejich vlastní prospěch. *„A z kterých lidí jsem já? Z těch, kteří by se rádi dali usvědčit, jestliže mluvím něco nepravdivého, a kteří by rádi usvědčili, kdyby někdo mluvil něco nepravdivého, a kteří by neméně rádi se dali usvědčiti, nežli by sami usvědčili; pokládám to totiž za větší dobro, a to tou měrou, jako je větší dobro sám býti zbaven největšího zla nežli zbaviti ho jiného,“*²⁹ říká Sokrates.

²⁸ Hogenová, Anna. *Éthos ve výchově, umění a sportu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta 2009, s. 22.

²⁹ Platón. *Gorgias*. Praha: Jan Laichter 1944, s. 29.

5.2 Spravedlnost

Kdo byl správně vychován a naučil se spravedlivým věcem, ten je spravedlivý a patrně koná spravedlivé věci. Takový člověk nebude chtít nikdy jednat nespravedlivě. A pokud někdo bude nespravedlivý, dopadne špatně, protože „*bůh, jenž podle starého výroku drží ve svých rukou počátek, konec i střed všech věcí, jde přímo, konaje podle přirozenosti svou okružní dráhu; jej stále provází Spravedlnost, karatelka těch, co se spouštějí božského zákona, a kdo chce být šťasten, drží se jí a jde za ní pokorný a ukázněný. Avšak kdo se nadme pýchou - zakládaje si buď na penězích nebo na počtách nebo snad je zpupně rozpalován ve své duši krásou těla zároveň s mládím a nerozumností, jako by nepotřeboval vládce ani žádného vůdce, nýbrž byl schopen i jiné vésti – ten zůstává osamocen bez boha, a když tak zůstane a přibere k sobě ještě jiné takové, křepčí, uváděje zároveň všechno ve zmatek; dosti mnoha lidem se o něm zdá, že to je znamenitý člověk, avšak po nedlouhé době zaplatí Spravedlnosti ne nevhodnou pokutu a do základů zničí sebe i svůj dům a obec.*“³⁰

³⁰ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 112.

6 Tělesná složka člověka

6.1 Tělo a jeho žádosti

„Špatný jest onen obecný milovník, který miluje více tělo než duši; také není ani stálý, poněvadž miluje věc nestálou.“³¹ Platón rozlišuje dvě jsočina: první z nich je složené, zrakem viditelné, dotknutelné, vnímatelné smysly, ale může být rozloženo, druhé jsočina je nesložené, stále stejné, neměnné a může být vnímáno pouze rozumem. Mezi první jsočina patří tělo a mezi druhá duše: „když člověk zemře, viditelné jeho složce, tělu, ležící ve viditelném prostředí, složce, již nazýváme mrtvolou, náleží se rozkládati a rozpadati a rozplynouti“³²

Podle Platóna *„hodnotné není tělo, které je krásné, silné, rychlé, veliké, zdravé – taková dělají duši nadmutou a opovážlivou; těla opačných vlastností zase dělají duši přikrčenou a nesvobodnou; nejlepší těla jsou ta, která jsou těchto vlastností účastna střední měrou – ta jsou nejpřiměřenější a nejbezpečnější.“³³ Stejně tak je tomu i s majetkem, s vlastnictvím peněz a statků. Pokud je jich příliš moc, způsobují nepřátelství a rozbroje, nedostatek naopak způsobuje otročení. I války způsobuje tělo a jeho žádosti, protože války vznikají pro hmotné statky a statky získáváme pro tělo, aby sloužily jeho potřebám. I zde je opět důležitá uměřenost.*

„Přirozeně lidská věc jsou nejvíce slasti a strážně a žádosti, pod jejichž vlivem je nutně každý smrtelný tvor se svými největšími snahami. [...] Slast chceme, strážně však si ani nevolíme ani nechceme....“³⁴ Ten, kdo podléhá libostem, ale i nelibým citům, ten je slabší sama sebe. Když budeme od mládí nezkušení, co se týče slastí a nebudeme připraveni se ve slastech ocitnout a poté jim odolávat a nedávat se tak donucovat k něčemu ošklivému, může se stát, že budeme otročit těm, kteří dovedou slastem odolávat a dokážou slasti ovládat.

³¹ Platón. *Symposion*. Praha: Jan Laichter 1947, s. 29.

³² Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH 2000, s. 44.

³³ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 123.

³⁴ Tamtéž, s. 126.

Zvláštní pozornost věnuje Platón při výchově opět pití vína. Řeší, zda-li jsou lepší lidé v obcích, kde se víno pít nesmí, anebo v obcích, kde je pití vína povoleno. Na první pohled by se mohlo zdát, že lepší budou lidé, co víno nepijí, protože víno způsobuje přílišnou smělost a nebojácnost tam, kde to nemá být: *„Člověka, který se ho napije, nejprve dělá hned mnohem veselejším, než byl dříve, a čím více ho okouší, tím více se jeho působením ve svých představách naplňuje dobrými nadějemi a pocitem moci. A nakonec takový člověk oplývá naprostou volností slova, jako by byl nějaký mudrc, a svobodou i naprostou nebojácností, takže bez ostychu řekne a právě tak i udělá cokoli. V tom by s námi, myslím, každý souhlasil.“*³⁵ Platón ale naopak vidí v této činnosti prospěch, co se výchovy týče. Pokud jsou pitky ve společnosti správně vedeny, velkou měrou přispívají k výchově. Víno člověku přináší slast a tak ten, kdo je zvyklý jej pít, učí se odolávat slastem a cvičí se ve své smělosti. Kdyby na toto nebyl zvyklý, mohl by toho využít nepřítel a pomocí slastí zotročit takového člověka nebo obec.

Člověk, který nedokáže odolat slastem, nemůže být nazýván statečným a ušlechtilým. Ze slastí máme čerpat pouze odkud se má a kdy a kolik a pak může být člověk šťastný a takto i celá obec, ale kdo nezná, jak slastí správně užívat, ten žije opačně.

Co se týče rozkoše z pohlavního styku, je dána podle přírody ženě a muži, kteří společně takto plodí. Ale styk muže s mužem nebo ženy s ženou je *„svrchovaný pých, způsobovaný bezuzdnou choutkou.“*³⁶

Chceme-li něco poznat čistě, musíme se odloučit od těla a smyslů a dívat se na věc pouze samotnou duší a jen tehdy můžeme dosáhnout moudrosti – ale to lze až po smrti, protože ve spojení s tělem nelze nic čistě poznat. Tedy čisté poznání se buď vůbec získat nedá, a nebo jedině až po smrti, až bude duše bez těla a takto pak *„budeme poznávati sami skrze sebe všechno ryzí, a ryzí je bezpochyby pravda“*³⁷

³⁵ Tamtéž, s. 49.

³⁶ Tamtéž, s. 36.

³⁷ Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH 2000, s. 25.

Kdykoli poznává duše tělem a jeho smysly, je zavlékána do věcí, které nejsou nikdy stejné a tak bloudí a je zmatená. Každá slast a strážení přibíjí duši k tělu a činí ji více tělesnou, takže se pak duše domnívá, že pravdivé je to, co i tělo prohlašuje za pravdivé. „*Kdykoli však zkoumá sama o sobě, odchází tam k tomu, co je čisté a stále jsoucí a nesmrtelné a v témž stavu...*“³⁸ Takto duše přestane bloudit a tento stav se nazývá rozumné myšlení, protože takto duše zkoumá jsoucna, která jsou s ní příbuzná, také stále stejná a neměnná.

6.2 Libosti a nelibosti ve výchově

Prvním dětským pocitem je libost a nelibost a z tohoto pohledu děti vnímají, co je dobré a co špatné. Při výchově se musí dbát na to, aby dítěti v duši správně vznikala libost a přátelství, ale také nelibost a nenávisť. Pomocí příslušných zvyků se musí libosti a nelibosti pěstovat tak, aby člověk miloval to, co milovat má a nenáviděl to, co má nenávidět, a také se mu musí dostávat dobrosti. Později, když člověk nabývá rozumu, uzná tyto city ve shodě s rozumem, vědomě je přijme za sobě vlastní a tento člověk byl tedy správně vychován. Takový člověk je dobrý. Výchova je tedy, mimo jiné, správné vypěstování libostí a nelibostí. Pokud by byly žádosti moc silné, ovládaly by rozum a statečnost a takový člověk by byl nebezpečný nejen sám sobě, ale především pro ostatní, protože by hrozilo, že v zajetí svých tužeb se z něj stane tyran. Proto by měl být každý vychován tak, aby byl rozum silnější než žádosti.

I dnešní lidé mají problém ovládat své žádosti, žijí *bios apolaustikos*, jdou to lidé požívační, žijí konzumním způsobem. Život založený na vlastnictví majetku a peněz, pocit, že takový člověk je víc než ostatní, hodnocení druhých podle jejich hmotného bohatství, získávání druhých pomocí slastí, takový je dnešní život, kdy lidé chtějí všechno hned, pokud možno bez námahy. Kruhy duší takových lidí se drží u země, protože i věci, po kterých touží, jsou věci na zemi. Čím více takový člověk má, tím více chce, žádostivost se stává podstatou jejich života víc a víc,

³⁸ Tamtéž, s. 43.

ztrácí hranice a nebere konce. Roste v něm závist, užírá ho žárlivost. Nakonec se stává obětí svých vlastních žádostí, je nešťastný sám ze sebe, ze svého života, kvůli hodnotám, které prosazuje, nemůže být nikdy šťastný, protože za nejvyšší dobro považuje uspokojení svých žádostí, slast, *hédone*. A protože je ze sebe nešťastný, není sám se sebou v přátelském vztahu, dostává se do rozporu se sebou samým – ztrácí nad sebou kontrolu, není u sebe samého, nežije z vlastních možností, ale z podsunutých možností a dá se s ním lehce manipulovat v souvislosti s jeho žádostmi, například lichocením, kterým mu někdo podsouvá falešnou, ale jemu líbivou představu o něm samém. Naopak nesnese, když si z něj někdo dělá legraci.

Tento žádostivý člověk se stává nebezpečným pro ostatní. Aby si je podmanil, vytváří v druhých *doxá*, zdání, že je spravedlivý a dobrý, také jim může falešně lichotit. Ve skutečnosti začne druhé jen využívat a omezovat a má-li takový člověk vysokou funkci a politickou moc, stává se z něj tyran. Je to člověk s oteklým egem. Rád poslouchá, když mu druzí říkají to, co chce sám slyšet. Musí mít vždy pravdu a nesnese, když ji má někdo jiný. Ale jemu nejde o pravdu. Jde o to, aby zvítězil jeho názor, ať už je správný nebo ne. Dnes se bohužel cení, když si někdo dokáže prosadit svůj názor, a to za jakoukoli cenu. Jsou to asertivní lidé, kterým jde o to, aby byla jejich pravda uznána. Spravedlnost vidí jako konvenci ve společnosti, jako výsledek dohody, která má chránit slabé jedince, kteří nejsou schopni se takto prosadit. Spravedlnost podle nich není přirozená a nejvyšším dobrem jsou pro ně slasti. Takto podobně vyučovali své žáky sofisté a také za to sklidili od Platóna kritiku.

Zlý neprobuzený člověk si o sobě myslí, že je dokonalý, trpí přílišnou sebeláskou. V *Zákonech* Platón popisuje, co se s takovým člověkem děje: „*Vpravdě však přílišná láska k sobě bývá každému příčinou všech pochybení. Milující bývá totiž slepý k předmětu své lásky, takže špatně posuzuje, co je spravedlivé, dobré a krásné, domnívaje se, že je vždycky třeba mít více ve vážnosti to, co je jeho, než pravdu; neboť kdo chce být velikým mužem, nesmí mít rád sebe ani své věci, nýbrž věci spravedlivé, ať se vyskytují v jednání větší měrou u něho či u jiného. A z této chyby má u všech lidí původ také to, že se vlastní nevědomost zdá moudrostí; následkem*

*toho se domníváme, že víme všechno, ačkoli nevíme takřka nic...*³⁹ Je to tedy člověk, který si o sobě myslí, že on je skutečně nejlepší, že on má pravdu a všechno ví nejlépe. Přílišné lásce bychom se měli vyhýbat a naopak naslouchat tomu, kdo je skutečně lepší než my.

Takoví jsou tedy lidé, kteří nebyli správně vychováni. Jejich duše nepoznala obrat směrem vzhůru od věcí přízemních k věcem vyšším. Nemají odvahu přijmout skutečnou pravdu, bojí se natolik setkat se s *deinos*, překročit svůj vlastní stín, že se nikdy nedostanou ze světa stínů a nikdy nespatří ideu dobra. Nikdy nebudou šťastní, k radosti jim rozhodně nepostačí maličkosti. Ovládají je žádosti, neřídí je rozum. V jejich duši chybí klid a harmonie kvůli nedostatečné péči o duši.

Protože morálka a dobré jednání je záležitost osobní volby, vlastního probuzení, mohou tito nenapravitelní lidé sloužit jako příklad pro ostatní, když se jim jako odplata jejich špatného chování dostane utrpení. Druhým může pak posloužit takový člověk k rozpomínce na svět idejí, na skutečné dobro a pomůže jim obrátit jejich duše správným směrem, směrem vzhůru.

³⁹ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 125.

7 Duševní složka člověka

7.1 Duše

Duše má v Platónově filosofii obrovský význam. Celá teorie se točí kolem duše jako toho nejcennějšího, co člověk má. Podstatou výchovy je potom samozřejmě péče o duši a její přibližování světu idejí.

Lidská duše je podle Platóna nesmrtelná. Sama nikdy nepřijme opak toho, co přináší a proto nikdy nepřijme smrt. To, co nepřijímá smrt je nesmrtelné a proto je tedy duše nesmrtelná. Jde-li na člověka smrt, hyne jeho smrtelná složka, tělo. Duše je nejpodobnější „božskému, nesmrtelnému, rozumovému, jednoduchému a nerozbornému, tomu, co je stále v témž stavu a stejné samo se sebou, kdežto tělo zase že je nejpodobnější lidskému, smrtelnému, složitému, nerozumnému a rozbornému, tomu, co nikdy není stejné samo se sebou.“⁴⁰

Všechno, cokoli vzniká, vzniká z opačného. Být mrtev je opakem žítí. Tedy mrtvé vzniká z živého a živé musí vzniknout z mrtvého. Naše duše byli tedy předtím, než se dostaly do těla, v Hádu. „Kdyby totiž jedny věci stále nevyvažovaly druhé při svém vznikání a nechodily jako kruhem, nýbrž kdyby se vznikání dělo jaksí v přímce z jednoho toliko do protilehlého a nezahýbalo se nazpět k tomu prvnímu a nedělalo zatáčku, víš, že by všechno nakonec nabylo téhož tvaru a dostalo by se do téhož stavu a ustalo by ve svém vznikání?“⁴¹ Podle Platóna se tedy vše točí v kruhu a vše co vzniká, vzniká z opačného, tedy i živé vzniká z mrtvého.

Hned v dětství se domníváme, že můžeme všechno poznat a také naši duši povzbuzujeme, aby dělala, co chce. Ale ten, kdo se svou duší takto zachází, kdo se vyžívá ve slastech, vyhýbá se námaze, bolesti a strasti, kdo lpí na životě a myslí si, že žít je dobro a říše Hádova zlo, ten, kdo dává přednost tělu a jeho kráse před dobrotí duše, ten, kdo hledá chyby u jiných a ne u sebe a ten, kdo neslušně získává majetek, ten zachází se svou duší, se svým nejsvětějším statkem, špatně.

⁴⁰ Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH 2000, s. 44.

⁴¹ Tamtéž, s. 32.

Přítom duše je ze všech našich statků nejbožštější. Pomocí ní můžeme nalézt a získat dobro a tak být šťastní.

Nerozumní lidé, kteří se o svojí duši nestarají a lpí na hmotných věcech, jejich štěstí bude nestálé, protože takové jsou i věci, na kterých jim záleží. Jejich duše je jako dřevavý sud, který se snaží naplnit svými žádostmi. Dřevavá duše v sobě nic pro svou nespolehlivost a zapomnětlivost neudrží. Takoví lidé jsou nešťastní. Kvůli libovůli nemají v moci své já, a proto nemohou být svobodní. Místo aby ovládali sebe a situaci, jsou ovládáni svými žádostmi, které jsou pro duši jako rány v dřevavém sudu. Tudy se vylévá naše životní síla, vzácná tekutina. Žádnostivý člověk je věčně hladový a žízňivý a tyto strasti se stupňují ve věčnou žízeň, žízeň po slastech. Žádost je nedostatkem, „hledá vyplnění, avšak aniž chce přestat být nedostatkem, naopak nedostatek se má stupňovat a rozněcovat spolu s vyplňováním.“⁴² Slast tedy není nic dobrého, ačkoli se člověku jeví na první pohled jako věc velice příjemná. Měli bychom tedy poznat povahu a stav duše a pečovat o ní. K tomu potřebujeme vědění, přízeň a otevřenost. Starost o duši je podle Platóna na prvním místě. Na druhém je starost o tělo a na posledním místě starost o majetek.

Při výchově musíme tedy dbát na to, aby v duši naší i v duších ostatních vznikala spravedlnost a uměřenost a aby špatné duše opouštěla nespravedlnost a nezřízenost. Jedině uspořádaný život může být spokojený. Takový člověk si vystačí s tím, co má, nesnaží se zoufale naplňovat svou duši žádostmi.

Pokud se ukáže, že je někdo nenasytý a nespravedlivý, měl by být trestán. Vadnost duše převyšuje všechny ostatní vadnosti velkou škodlivostí a může být neobyčejně zlá a proto je ze všeho nejhorší.

7.2 Trest jako způsob léčení duše

Trest, pokud je uložen správně, vnímá Platón velmi pozitivně jako léčení duše, zbavování špatností své duše. „Kdykoli však se dopustí bezpráví buď sám, nebo

⁴² Patočka, Jan. *Platón*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1992, s. 180.

*někdo jiný z těch, na kterých mu záleží, musí sám dobrovolně jít tam, kde by co nejdříve dostal trest, k soudci, jako k lékaři, spěchaje aby choroba nespravedlnosti nezastarala a neučinila duši rozhlodanou a nezhojitelnou.*⁴³ Kdo je potrestán, je zbavován zla ve své duši, kdo ale trestán není, v tom se toto zlo drží. Nejhorší člověk je ten, kdo je nespravedlivý a této špatnosti své duše se nezbavuje a neplatí za toto zlo náležitou pokutu. Naopak nejšťastnější je ten, kdo nemá v duši žádné zlo, kdo dodržuje zákony, nedopouští se křivdy a ani jiným nedovolí, aby se křivdy dopouštěli. Takovým lidem se mají vzdávat pocty. Výchovně na lidi působí také chvála za věci dobré a kritika za věci špatné.

Trest je ale skutečně považován pouze jako léčení nemocné duše. Nesmí být odplatou. Trest dává člověku možnost napravit sám sebe. Duše se vyléčí opět jedině spravedlivým trestem a ne pomstou a jedině takový trest může být poučením i pro ostatní.

⁴³ Platón. *Gorgias*. Praha: Jan Laichter 1944, s. 64.

8 Rétorika a sofistika

8.1 Rétorika

Rétorika je jedno z umění. Jejím předmětem jsou řeči o spravedlivém a nespravedlivém a odborník v rétorice by měl být spravedlivý a spravedlivě jednat. Vše se v tomto oboru provádí a uplatňuje řečí. Rétorika může být využita k přemlouvání. Platón rozlišuje dva druhy přemluvy: jeden dává vědění a druhý dává víru bez vědění. Rétorika je v rukou sofistů výrobkyně přemluvy věřivé, a ne naučné. Sofisté vyrábí v lidech přesvědčení, víru, ale nezpůsobují pravé vědění. Jedině pravé učení dokáže odhalit pravdu a spravedlnost.

Platón kritizoval rétory na soudech, kteří využívali rétoriku právě k přemlouvání, k uvěření. Nemohli používat rétoriku k poučení, vždyť by ani na soudě nemohli naučit tak četné shromáždění lidí za tak krátkou dobu velikým věcem. V takovém případě ale už není rétorika uměním. Je to zaměstnání, jehož podstatou je lahodění, stává se z ní přelud. Schopný rétor věcí samých nezná a ani nemusí znát. Neví, co je dobré, co je krásné, co spravedlivé nebo nespravedlivé. Má totiž schopnost působit na ostatní tak, jako by tyto věci znal lépe než kdejaký znalec, ačkoli je ve skutečnosti nezná.

Rétorika nemůže být užitečná k obraně nespravedlivého jednání. Leda že by někdo chtěl žalovat na sebe sama, své blízké a své přátele, kdykoli by se chovali nesprávně, aby dostali trest a takto se napravili a vyléčili svou duši.

Správná řeč musí být o něčem. Buď je pravdivá, a to tehdy, když vypovídá o věcech něco jsoucího. Nebo je nepravdivá, pokud vypovídá něco různého od jsoucna – mluví tedy o nejsoucnu jako o jsoucnu a tak vytváří zdání, *doxá*. Mluvit o věcech nejsoucích je nepravda a nepravda je klam. Klam je plný obrazů, napodobenin a přeludů a do těchto míst utíká sofista.

8.2 Sofistika

Sofistika je úzce spjata s rétorikou. I zde se řeší otázka moci nad lidmi, ovládnání druhých pomocí slova. Moc slova se nevztahuje jen na lidi, které oslovuje, ale i na věci. Sofisté měli na člověka obecný pohled, podle nich se dalo všem věcem snadno porozumět, ať byly jakkoli složité, vždy si věděli rady. Ale podle Platóna omezovali myšlení. Kladli si otázku „jak?“, ale ne otázku „proč?“, netázali se po skutečném smyslu. Byli povrchní, šlo jim o shánění prostředků, síly a moci. Podle Patočky sofisté „*nejsou s to vidět žádný problém, poněvadž jsou vždy již hotovi.*“⁴⁴

Sofista musí být uveden do nejistoty, jeho sebevědomí musí být otřeseno a tak se ukáže, že je před ním skutečný problém. A když ne on, tak alespoň lidé kolem něj, aby byli zbaveni sebeklamu. Sokrates proto uváděl lidi do úzkých, aby začali pochybovat a začali o věcech opravdu přemýšlet, aby se začali tázat a začali bytostně toužit po pravdě, aby se jim ukázala v neskrytosti. Úkolem sofisty je totiž mimo jiné otázky po pravdě zakrývat, jako by snad skutečná pravda ani neexistovala.

Sofista jako učitel je pro společnost svým působením nebezpečný pro všechny tyto vlastnosti. Nejhorší ale je, „*že nakoupené zboží nelze odnést v jiné nádobě než ve vlastní duši; získat sofistovi obratnosti, toť podrobit se jim a užívat jich.*“⁴⁵ Sofistika je podle Patočky vzdělanostní propaganda a ne umění výchovy. Člověka sice oslní svou jasností, připravenou odpovědí na jakoukoli otázku, ale přitom pravé otázky ponechává stranou, protože směřuje proti jejich podstatě. Nejde jim o pravdu a o nejvyšší dobro. Největším dobrem je pro ně slast. Vědění je podle sofistů slabé a slastem podléhá. Jenže už není domyšleno, že podléhat momentální slasti znamená nedbat budoucí strasti, která se jistě dostaví. Vráť se člověku jako bumerang a může mít ještě horší podobu, než měla předchozí slast. Kdo volí slast, volí si vlastně strast. A to rozhodně není správné, protože takto nebude nikdy

⁴⁴ Patočka, Jan. *Platón*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1992, s. 125.

⁴⁵ Tamtéž, s. 137.

člověk šťastný. Místo aby sofistika přivedla lidi k sobě, pomohla jim poznat, co je pro ně nejlepší, odvádí je od sebe a podsouvá jim falešnou skutečnost.

Platón sofisty neměl rád právě z toho důvodu, že lidem nedávali skutečné vzdělání. Nepředávali pravdivé poznání, ale vytvářeli u lidí zdání, *doxá*. Učili své žáky, jak přesvědčit ostatní o své pravdě. „*Nic jiného to tedy není, jak se podobá, nežli výdělečný druh lidí, jenž náleží k umění eristickému, k slovnímu zápasnictví, k umění sporu, k oboru bojovnému, k zápasnictví, k umění získávacímu.*“⁴⁶ Sofisty nazývá Platón mnoha jmény a dává jim spoustu přívlastků:

1. *výdělečný lovec mladých a bohatých lidí*
2. *jakýsi obchodník s naukami pro duši*
3. *kupec v témže oboru*
4. *prodavač vlastních výrobků v oboru nauk*
5. *jakýsi borec zápasnictví v řečech, jenž si vyhradil umění eristické*

Sofista je především lovec lidí, ale ne násilný lovec. Využívá k tomu právě přemlouvácké umění. „*Tedy podle tohoto nynějšího usuzování [...] k umění přivlastňovacímu, a to loveckému, a to živolovectví, a to k lovu na suchu, a to ke krotkolovectví, k lidolovectví, k soukromolovectví, k výdělnictví, k penězoberství, k jakobyvychovatelství -, náleží lov na bohaté a urozené mladé lidi a ten je nazvati, jak nám vychází z nynější úvahy, sofistickou.*“⁴⁷

Sofisté, jak bylo již řečeno, vytvářejí z nejsoucna jsoucno. Kdo nemluví o jsoucnu, ten nemluví naprosto o ničem. Tedy takový člověk mluví, ale předmětem jeho řeči je nic, a tak vlastně tedy vůbec nemluví. Nejsoucno je totiž nemyslitelné, nevyjádřitelné, nevyslovitelné a nejde tedy o něm mluvit. Sofista ale zabíhá právě do temnoty klamů a cvikem dosahuje vytváření zdání, že něco nejsoucího je.

Sofistika je věc ošemetná a klamající, stejně jako kosmetika klame skutečný vzhled našeho těla. Nebezpečná je tedy při využívání rétořem při zákonodárství a v soudnictví.

⁴⁶ Platón. *Sofisté*s. Praha: OIKOYMENH 2009, s. 24.

⁴⁷ Tamtéž, s. 20.

V sofistice vzniká podle Platóna paradox. Sofisté, kteří tvrdí, že jsou, mimo jiné, učitelé dobrosti, mnohokrát žalují své žáky za to, že jim nechtějí zaplatit za jejich učení, ale „*jak by mohli lidé, kteří se stali dobrými a spravedlivými, když jim byla od učitele odňata nespravedlivost a dána spravedlivost, křivdit tím, co již nemají?*“⁴⁸ Je proti rozumu tvrdit, že sofista někoho udělal dobrým a na druhou stranu mu vyčítat, že když se stal jeho učením dobrým a je dobrý, že je vlastně nakonec špatný. Takto sofisté žalují sami na sebe. Nikomu totiž neprospěli. Jestliže někdo někoho správně učí a vychovává, odnímá z něj nespravedlnost a tak se nemusí bát, že se k němu jeho žák zachová nespravedlivě. Naopak dobro, které bylo člověku předáno, v něm způsobí, že je dobrý a má snahu odměnit se opět něčím dobrým. A toto skutečné dobro by se mělo předávat bez nároku na mzdu.

⁴⁸ Platón. *Gorgias*. Praha: Jan Laichter 1944, s. 121.

9 Život a smrt

9.1 Život

Jak bylo již řečeno, výchovné působení má na člověka chvála a haná. Krásný život je třeba chválit, špatný hanit a napravovat. A jaký život si má člověk zvolit, aby žil co nejbláženěji? „Nuže řekněme, že jeden takový život je život rozumně uměřený, jeden moudrý, jeden statečný, a stanovme jako jeden také život zdravý; a proti těm čtyřem postavme jiné čtyři opačné, život nemoudrý, zbabělý, nevázaný, chorobný.“⁴⁹ Kdo chce být tedy šťastný, musí žít rozumně a umírněně. Takový člověk má dobrou pověst. V jeho životě převažují slasti nad strastmi a všechny slasti i strasti jsou mírné, také žádosti a lásky takového člověka jsou klidné. Naopak život nevázaný je na všechny strany vyostřený. Všechny slasti, ale i strážně jsou prudké, žádosti jsou napjaté a lásky šílené. Navíc takového člověka jeho žádosti ovládnou, a proto nemůže být šťastný.

Člověk by neměl lpět na životě, na věci pomíjivé. Měl by dbát na to, aby svůj život prožil co nejlépe a to tak, že se bude snažit přiblížit ideji dobra. Takto bychom měli pěstovat svou duši a vychovávat své spoluobčany, donutit je i sebe být co nejlepšími.

Po smrti, až naše duše předstoupí před soud, měla by se ukázat co nejzdravější. Taková duše bude po zásluze odměněna. Musíme tedy pěstovat pravdu, nečinit bezpráví, být spravedliví, vyhýbat se lahodění, nesnažit se zavděčit a ne se zdát dobří, ale skutečně být dobří jak v soukromém, tak ve veřejném životě.

9.2 Smrt a říše Hádova

V Platónově díle nelze nenarazit na téma smrti. Naše tělesná část je, na rozdíl od naší duše, smrtelná. Smrtí končí pozemský život, ale pro duši teprve začíná posmrtný život v Hádově říši. Soud a celou cestu duše v podsvětí popisuje Platón především v desáté knize *Ústavy*. Celý příběh je eticky založený a má výchovný

⁴⁹ Platón. *Zákony*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 127.

charakter. Pokud někoho nepřesvědčí Platónova filosofie a péče o duši, možná ho přesvědčí, co čeká jeho duši v Hádu, pokud se nebude chovat správně a nebude žít dobrý život.

Smrt je tedy podle Platóna rozloučení dvou věcí, duše a těla. Duše odchází do Hádu, kde je souzena. Říše Hádova je stejně jako duše prostor neviditelný, vznešený, moudrý, čistý, božský a nesmrtelný. Ten, kdo prožil svůj život spravedlivě a zbožně, jeho duše odejde po smrti na ostrovy blažených a tam bydlí ve vši blaženosti daleko od všeho zlého. Sem odchází duše filozofů a všech, kteří vedli spořádaný život. Kdo žil nespravedlivě, jeho duše odchází do Tartaru, žaláře pokuty a trestu.

Po příchodu do Hádu je duše vyslečena z těla a takto předstupuje před soud a je na ní vše patrné. Pokud je duše *„zešlehána a plna jizev od křivých přísah a nespravedlnosti, které známky mu vtiskl do duše každý jeho skutek, a že je všechno pokřiveno od lži a ješitnosti a nic že na ní není přímého, protože vyrostla bez pravdy, [...] od zvůle, rozmařilosti, zpupnosti a nemírnosti v jednání naplněna nesouladem a ošklivostí“*⁵⁰, je poslána hned do vězení, kde má snášet náležitá muka.

Tento soud podstupují všechny duše. Přijít do říše Hádovy s duší plnou vin je nejhorší neštěstí. Ale ten, kdo vedl rozumný a uměřený život, nemusí se obávat. Pokud strávil člověk život ve filosofii, zabýval se umíráním a smrtí, nemrzí se, když má umřít. Staral se o duši a snažil se ji co nejvíce oprostít od těla. Filosofova duše odchází čistá, nic si s sebou z těla nenese, protože s ním v životě neměla dobrovolně nic společného, naopak se mu vyhýbala a usebírala se do sebe, protože se připravovala právě na toto a to tak, že se správně zabývala filosofií. Na onom světě se dostane takové duši největšího dobra. Je zbavena všech bloudění a nerozumností, strachu, divných lásek a ostatních zel a tráví svůj čas s bohy.

Ale odchází-li duše z těla poskvrněná a nečistá, protože byla s tělem neustále ve styku, starala se o tělo a milovala jej, byla mámena od tělesných žádostí a rozkoší,

⁵⁰ Platón. *Gorgias*. Praha: Jan Laichter 1944, s. 128.

takže se jí zdálo pravdivé to, co je tělesné, čeho se člověk může dotýkat a co může vidět a měla naopak odpor k tomu co je pro lidský zrak neviditelné, ale přístupné rozumu a pochopitelné filosofií, taková duše je zatěžována, je to duše špatného člověka a je nucena bloudit a potloukat se mezi pomníky a hroby, stíny a přízraky, je trestána za svůj předešlý život, který byl zlý. Takto duše bloudí, až je žádostivostí po tělesném opět upoutána do těla a to tvorů takových vlastností, kterým hověla v předešlém životě.

Takto dopadne ten, kdo se o svou duši řádně nestaral, celý život lpěl na hmotných pozemských věcech, podléhal svým žádostem. Člověk má tedy udělat vše pro to, aby prožil svůj život co nejlépe. Má být vychováván k tomu, aby byl účasten ctností a odvracel se od slasti těla. Měl by mít zájem pouze o slasti spojené s nabýváním vědění. Takový člověk nemusí mít obavy ze smrti a může se klidně vydat do říše Hádovy, až ho bude volat sudba.

Závěr

Platónův odkaz v podobě jeho filosofie výchovy by nám měl i v dnešní postmoderní době připomínat skutečné hodnoty v lidském životě. Naučit se vidět nejen to hmotné a očima viditelné. Měli bychom především umět být u sebe sama, pečovat o svou duši.

Výchova a vzdělání není jen o předávání informací, o vytvoření jedince, který bude schopen vykonávat zvolené povolání. Cílem by měl být především jedinec, který bude schopný orientovat se v dnešním světě, porozumí jednotlivým momentům, svobodně se rozhodne pro *bios theoretikos*, bude dobrý, spravedlivý a bude ctít pravdu. Jedinec, který nebude lpět na majetku a penězích natolik, aby se z něj stal člověk požívačný, který svými žádostmi ohrožuje nejen sebe, ale i ostatní.

Důležité jsou všechny čtyři antické ctnosti: rozum – který by měl mít převahu nad žádostmi a strachem, odvaha – nejen fyzická, ale především odvaha k pravdě, uměřenost – najít správnou míru všech věcí, spravedlnost – žít v pravdě a být spravedlivý. Všechny tyto ctnosti by měl člověk po celý život uznávat a snažit se jimi řídit sebe i ostatní.

Pedagogova práce je zodpovědná, není to práce jako každá jiná. Správný učitel provází své žáky na cestě životem, snaží se je probouzet ze somnolence, vyvádět z jeskyně. Platónova úloha ve výchově a vzdělání je nemalá a je nadčasová, ačkoli se na ní v dnešní době zapomíná.

Výchovou a vzděláním by se z nás měli stát spravedliví občané schopní samostatného a moudrého rozhodování, jejichž život je dobrý a blažený. Základem je péče o duši a to hlavně pomocí filosofie. Jedině poznáním skutečných hodnot, které přijmeme za své, můžeme být šťastní nejen jako jednotliví lidé, ale především jako celá společnost.

Literatura

- [1] ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 304 s. ISBN 80-04-26038-1
- [2] BLAŽKOVÁ, M. *Dějiny etických teorií I*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2004. 176 s. ISBN 80-7290-164-8
- [3] CAILLOIS, Roger. *Hry a lidé: maska a závrať*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998. 216 s. ISBN 80-902482-2-5.
- [4] FINK, Eugen. *Oáza štěstí*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1992. 64 s. ISBN 80-204-0224-1
- [5] PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. 1. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1996. 506 s. ISBN 80-860005-24-0
- [6] PATOČKA, Jan. *Platón*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 382 s. ISBN 80-04-25609-0.
- [7] PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství*. 2. vydání. Praha: Portál, 2010. 264 s. ISBN 978-80-7367-756-5
- [8] PELCOVÁ, Naděžda; HOGENOVÁ, Anna. *Éthos ve výchově, umění a sportu*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2009. 256 s. ISBN 978-80-7290-387-0
- [9] PEŠKOVÁ, J. *Já, člověk... Jak dělat vědu o člověku dnes a zítra*. 1. vydání. Praha: SPN, 1991.
- [10] PLATO. *Symposium and Phaedrus*. 1. vydání. Londýn: Everyman's Library, 2000. ISBN 1-85715-194-1
- [11] PLATÓN. *Faidón*. 4. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2000. 112 s. ISBN 80-86005-26-7
- [12] PLATÓN. *Faidros*. 4. vydání. Praha: OIKOYMENH, 1993. 88 s. ISBN 80-85241-33-1
- [13] PLATÓN. *Gorgias*. 2. vydání. Praha: Jan Laichter, 1944. 148 s.

- [14] PLATÓN. *Sofistéš*. 4. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2009. 96 s.
ISBN 978-80-7298-162-5
- [15] PLATÓN. *Symposion*. 3. vydání. Praha: Jan Laichter, 1947. 96 s.
- [16] PLATÓN. *Ústava*. 4. vydání. Praha: OIKOYMENH, 2005. 428 s.
ISBN 80-7298-142-0
- [17] PLATÓN. *Zákony*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 376 s.
- [18] ROBINSON, Dave; GROVES, Judy. *Platón*. Praha: Portál, 2002. 180 s.
ISBN 80-7178-639-X
- [19] TYLOR, C. C. W. *Routledge History of Philosophy I: From the Beginning to Plato*. 1. vydání. Londýn a New York: Routledge, 1997. 198 s.
ISBN 0-415-06272-1
- [20] SOFOKLES. *Antigona*. 1. vydání. Praha: ARTUR, 2009. 156 s.
ISBN 978-80-87128-30-5
- [21] STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. 8. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7195-206-0
- [22] SVOBODA, K. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. 1. vydání. Praha: Česká akademie věd a umění, 1944. 176 s.

Příloha P2.2

Třídění her podle Rogera Cailloise

	AGÓN soutěž	ALEA náhoda	MIMIKRY Předstírání	ILINX závrať
PAIDIA	běh o závod	rozpočítadla	dětské opičení	dětská
vřava	zápasy	„orel nebo pana“	hry iluze	kolotoč
rozruch	atp.		panenky,	houpačky
bláznivý smích	atletika		maska	valčík
			převlek	
pouštění draka	box biliár	sázky		volador
kombinační hry	šerm dáma	ruleta		pouťové atrakce
pasíáns	fotbal šachy			lyžování
křížovky	sportovní	loterie prosté	divadlo	horolezectví
	soutěže	kombinované	divadelní umění	akrobacie na
LUDUS	obecně	s převodem	obecně	létající hrazdě

V každém sloupci jsou hry roztříděny aproximativně tak, že sešora dolů aspekt PAIDIA slábne, zatímco aspekt LUDUS soustavně narůstá